

## ՀԱՅԹՈՒԽ ՍԻՄՈՆԸ

Ա՛խ, մեր սիրտը լեբը դարձ, ցաւ,  
Օր ու արեւ չըտեսանք.  
Վա՛խ, մեր կեանքը սեռով անցաւ,  
Աշխարհից բան չիմացանք:

Ա. Իսահակեան

### I

Այդպէս էր նրա անունը, այդ անունով էր ճանաչուած նրա ամբողջ գիւղաքաղաքը: Մի անգամ մի նամակ ստացուեց «ի ձեռն հասանի ի մեծապատիւ պարոն Սիմոն Մանուկեանցին» մականգրութեամբ, շաբաթներով այդ նամակը պտտեց ամբողջ գիւղաքաղաքում, և ոչ ոքի մտքովն անգամ չանցաւ, որ այդ «մեծապատիւ պ. Սիմոն Մանուկեանցը» հանրածանօթ հացթուխ Սիմոնն է—հացթուխ Սիմոնն, ուրիշ կերպ նրան չեն ճանաչի:

Ահա նա:—Բարձր հասակով, նիհար, ածիլած երեսով, սև դիւրաշարժ աչքերով: Նրա թաւամազ բեխերն ու յօնքերը դարձնում են ոսկրոտ դէմքը մի տեսակ մռայլ և բարկացկոտ: Դրան նպաստում են մանաւանդ հաստ, զսպուած կնճիռները, որ համախմբւում են ճակատին, աչքերի տակ ու բերանի շուրջը: Սակայն դրանք այն կնճիռներից չեն, որոնք անշարժ, խոր ակօսւում են մարդու դէմքին միմիայն վերջինս դաժան դարձնելու համար: Ընդհակառակը, հացթուխ Սիմոնի կնճիռները այդ կոյտը, երբեմն հովհարի թևերի պէս բացւում ու ցրւում են, ծիծաղում, երբ նա լաւ է տրամադրուած: Եւ այդպիսի ժամանակ հացթուխ Սիմոնի դէմքը մի առանձին դրաւչութիւն է ստանում ու հաճոյք պատճառում: Հարկաւոր է միայն այդ հովհարը բանալու գաղտնիքն իմանալ:

Դիւին ունի մինչև յօնքերն ու ծոծրակը խրած՝ քթախոտի գոյնի մի հնամաշ կարտուզ. հագին՝ մինչև ծնկները հասնող կապոյտ շապիկ. մէջքին փաթաթուող կաշու կտորը, որին

Նա «գոտի» անունն է տալիս, առաջացնում է շապկի վրայ մի քանի կեղտոտ ու անտեղի ծալքեր: Այնուհետև ցամաքած սըրունքներից հագիւ իջնում է էփանանոց, կաշուէնման, զոլ տրիկո-ին շալվարը, որի շարունակութիւնը կազմում է սպիտակ բրդէ մրկած գուլպան ու մի քանի տեղից կարկատուած չուսոր:

Սա նրա ամառուայ զգեստն է:

Ձմեռը նրա այդ զգեստի վրայ աւելանում էր միայն երկու բան. առաջինը՝ գորշագոյն, հարուստ տնից բանելու փոխարէն ստացած մի մահուդէ վերարկու, որի վրայ յաճախ կապոյտ շապկից տեղափոխում էր կաշուէ կտորը և եռանդով սեղմում իր գրկի մէջ, և երկրորդը... սրթսրթոցը: Ծիշտ է, վերջին հագուստը շատ շատերին չէ վիճակուած, բայց հացթուխ Սիմոնի և իր նմանների համար դա մի անխուսափելի զգեստ է: Հացթուխ Սիմոնը վաղուց հետէ հաշտուել էր այդ զգեստի հետ էլ, և եթէ տանից դուրս գալուց առաջ հագնում էր առաջին զգեստը՝ վերարկուն, պարզ համոզուած էր,—և նա այդ համարում էր անհրաժեշտ,—որ տանից դուրս գալուց յետոյ պիտի հագնի և միւս զգեստը՝ սրթսրթոցը: Երկուսն էլ ցուրտ եղանակի, ձմեռուայ զգեստներ:

Նւ երբեմն նա ինչպէս էր սրթսրթում...

Այն գիւղաքաղաքն, ուր ապրում էր հացթուխ Սիմոնը, շրջապատուած է բարձրաբերձ, լեռկ լեռներով, որոնցից մի երակ բաժանւում և ուղիղ գիւղամէջն է գալիս՝ առաջացնելով մի բաւականին մեծ թումբ: Այդ թումբը անմարդաբնակ չէ, երեւում են մի քանի տներ. ուր վերջանում է թումբն ու սկսւում մի զառիվեր դէպի գիւղաքաղաքը, քառանկիւնանում է մի քարաշէն խրճիթ: Դա բնակարան չէ զանազան յարմարութիւններով, այլ մարդկային մի որջ, բնութեան տարերքներին հաղիւ դիմադրող, բաղկացած չորս հատ չեչոտ պատերից, սև, մրոտ առաստաղից—որի մէջ քառագծուած է փոքրիկ երդիքը—խսիրազարդ, խոնաւ յատակից և ութ հատ մութ, գարշահոտ անկիւններից...

Դա հացթուխ Սիմոնի տունն է:

Արևելեան պատի մոխրագոյն քարերի մէջ սևանում էր թաղիքաեզր դուռը, որ կարծես սիրահարուած լինէր շրջանակին—հաղիւ թէ իրարից բաժանուած տեսնէիք: Չնայած, որ այդ դուռը խիստ կեղտոտ էր ու մրոտ, բայց և այնպէս հացթուխ Սիմոնը սիրում և մի առանձին համակրանքով էր վերաբերւում դէպի նա: Դիտէր դռներ—նա շատ դռներ է տեսել, շատ դռներ է բաց ու խուփ արել—որոնց բաւական է ձեռք տաս, որ անզգամի պէս իրանց ճոճոցը աշխարհք ձգեն, մարդու ա-

կանջ տանեն. իսկ բաւական է վրայ բերես—մանաւանդ մի քիչ բարկացած—որ իրանց ուժգին, կոշտ բաղխումով մարդու ուղեղ շարժեն: Սակայն այդպէս չէր հացթուխ Սիմոնի դուռը. նա շատ խելօք էր, կարծես սովորցնովի. մինչև անգամ իր տիրոջն էլ ճանաչում էր: Բաւական էր, որ հացթուխ Սիմոնը նրան մի քիչ հրէր. նա իսկոյն փստալով ու պատկառանքով յետ էր քաշուում, տեղ տալիս մտնողին, իսկ վրայ բերելիս քափալով մեղմ փակուում և մի ախորժալուր ձայն հանում, նման այն ձայնին, երբ ձին իր ատամներէ տակ գարի է փշրում, կամ երբ քթախոտի ամանի ծածկիչն ես փակուում:

Հացթուխ Սիմոնի քէֆը գալիս էր իր դռնից:

Բայց ի՞նչ արած, երբ այդ խրճիթը իր խելօք դռնով հացթուխ Սիմոնի սեփականութիւնը չէր: Սկզբում դա հարեան մեծ տան համար ծառայում էր դարմանանոցի տեղ: Երբ գիւղաքաղաքի մէջ լուր տարածուեց, որ մի լաւ հացթուխ է եկել, շատերը ուրախացան, որովհետեւ—երկար ժամանակ էր—հացթուխի պակասութիւն էին քաշում, և նոյն օրը մի քանի բարերար մարդիկ իրանց բարոյական պարտքն համարեցին հոգալ նորեկ հացթուխի բնակարանի մասին: Նրանք շուկայում երկար գլուխ գլխի տուին, խորհուրդ արին և վերջապէս վճռեցին դիմել Համբարձում ապօրը, որ նա դատարկի իր դարմանանոցը և հացթուխին տայ, որովհետեւ նա բացի դրանից ուրիշ դարմանանոց էլ ունէր: Դէհ, հիմայ նրան խօ չեն ասում, որ անպատճառ ձրի տայ, առ այժմ տեղ տայ, յետոյ ինքն է իմանում ու հացթուխը:

Եւ այդ օրից Համբարձում ապօր դարմանանոցը դարձաւ հացթուխ Սիմոնի բնակարանը:

## II

Ում ասես, որ հացթուխ Սիմոնը չճանաչէր, այն հում տունն էր, ուր նա հաց թխած չլինէր: Ամենքին նա ճանաչում էր, ամենքը նրան ճանաչում էին, ամենքի տանն էլ նա հաց էի թխել: Ամեն մի տուն ունէր իր սեփական թոնրատոււնը, — յատակին խորացող մեծ թոնրով, — և հաց թխելու բոլոր անհրաժեշտ պարագաները: Իւրաքանչիւր ընտանիք տարին մի քանի անգամ ամբողջ օրով հաց էր թխում մէկ կամ երկու ամսուայ պաշար, չորացնում և դարաններում դարսում: Եւ հաց թխում օրը մի այդպիսի ընտանիքի համար ամենատափանակիւր օրն էր դառնում:

«Հաց էինք թխում» — այդպիսի ընտանիքի անդամը մի Մայիս, 1904.

րանց դէմքը և անքուն աչքերից արցունքներ քամում: Պատահում էլ է, երբ նրանց գլուխները արճճի ծանրութեամբ դէպի կրծքներն է իջնում, ալրաթաթախ թերթերունքներն իրար են կպչում, կոները դադարում շարժուելուց, իսկ գլանակներն ու քերիչները մի կողմ ընկնում: Նրաք նիւրհում են... բայց այդ երկար չէ տևում. յանկարծ լսում է տանտիրոջ կծու յանդիմանութիւնը, կամ կոների վրայ զգում են հացթուխ Սիմոնի ծանր շամփուրը:

— Թոնրի կողքին պիտի լինէք, որ քուններդ տանի, արդարանում է հացթուխ Սիմոնը, կարծես խղճահարուելով իր վարմունքի համար:

Եւ ամեն ինչ իսկոյն կարգի է ընկնում, ու գործը շարունակւում է նոյն լարուած ու արհեստական փութկոտութեամբ, նոյն դանդաղաշարժութեամբ... Միայն հացթուխ Սիմոնն է, որ յոգնածութիւն չգիտէ—նրա թոնիրն այդպէս է պահանջում...

Թոնրատունը՝ շաց թխում օրը...

Նա միշտ խորհրդաւոր էր մնում: Այնտեղից դուրս էին անում կողմնակի մարդկանց, ընտանիքի արական սեռին, երեխաներին: Նեղուացք է, փոշոտ ու տաք: Սակայն չարաճճի մանուկներին թոնրատունը մազնիսի նման դէպի իրան է ձգում: Այնտեղի աշխատողները հետաքրքիր են, որովհետեւ նման չեն սովորական մարդկանց, մի տեսակ մտախոհ են, ուշադրաւ իսկ որքան հետաքրքիր էր հացթուխ Սիմոնը... ափսոս, որ նա չի սիրում երեխաներին. երբ վերջիններս մտնում են թոնրատունը, նա դանազան ձևերով խեղճերին դուրս է անում: Գուցէ հէնց այդ է պատճառը, որ նա այնքան հետաքրքիր է: Մէկ էլ տեսար դէմքի կնճիռների ցանցը ցրուեց, երկու հակառակ կողմերում կուտակեց, բերանը լայն բաց արեց, աչքերը՝ ընների մէջ խաղացրեց և դէպի երեխանները շարժուելով՝ կատուի նման մլաւեց.

— Միտմա՛ն...

Երեխաները մէկը միւսի յետևից դուրս են թափւում թոնրատնից, իսկ փոքրիկները վախից յաճախ լաց լինում:

Յայտնի չէ որտեղից, մի տան երեխաներ հացթուխ Սիմոնի մասին նոր պատմութիւն էին լսել. այդ օրը նրանք ձեռք չբաշխեցին հացթուխ Սիմոնից. թոնրատան դրան շեմքից մի փոքր անցնում էին՝ իւրաքանչիւր ըռպէ պատրաստ փախչելու և անդադար կրկնում:

— Հացթուխ Սիմոն, ա՛յ, հացթուխ Սիմոն, մենք որ ներս մտնենք, դու լի՛նչ կ'անես, ա՛յ, հացթուխ Սիմոն...

Վերջապէս հացթուխ Սիմոնը բարկացած պատասխանեց.  
—Շորերս կը հանեմ, քիթներդ կը մտնեմ:

Երեխաները երկար հրհռացին: Կարճ ժամանակից յետոյ հացթուխ Սիմոնի այս պատասխանը իմացան գիւղաքաղաքի բոլոր երեխաներն ու իրանց հերթին կրկնել տուին նրան:

Նրանք դեռ երկար կը ձանձրացնէին հացթուխ Սիմոնին, եթէ սովորաբար այդպիսի ժամանակներում մէջ չխառնուէին մայրերը, չնեղանային ու մի քանիսի ականջներից քաշելով՝ չհեռացնէին:

—Հացթուխ Սիմոն, մէկ էլ ասա, ինչ կանես, այ հացթուխ Սիմոն...

Ընդհանրապէս հացթուխ Սիմոնը որպէս մարդ անգնահատելի էր. նա սքանչելի բնաւորութիւն ունէր. մեծի հետ մեծ էր, փոքրի հետ փոքր: Ճիշտ է, նա շատախօս չէր, աւելի սիրում էր լսել, քան թէ խօսել, սակայն նրա լռութիւնը մի գեղեցիկ շրջանակ էր դառնում այն կատակներին, որ նա յաճախ անում էր բոլորի հետ անխտիր: Ահա այդպիսի ժամանակներում է սկսւում նրա կնճիռների տեղատուութիւնը, այդպիսի ժամանակներում է նա գրաւիչ դառնում, իսկ ձայնը հնչում է ազդու, կտրուկ և մի քիչ էլ ծիծաղաշարժ: Որպէս հացթուխ նա կրկին անգնահատելի էր: Նա ուրիշ բանողների նման չէր, որոնց շարժումներից իսկոյն երևում էր վարձու լինելը: Ուր էլ որ հաց թխելու լինէր, այն տունը նրա սեփականութիւնն էր դառնում, այնքան նա ազատ էր պահում իրան, այնքան նա սրտացաւ ու բարեխիղճ էր վերաբերւում: Եւ ի՞նչ քէֆը չէր գալիս նրա այդ վարժուքից: Մի բան միայն մութ և անհասկանալի էր մնում շրջապատողներին, որի մասին հացթուխ Սիմոնը երբեք չէր սիրում խօսք բաց անել—դա նրա ներքին աշխարհն էր և մառախուղի մէջ ծածկուած անցեալը:

Մէկ թէ երկու անգամ հացթուխ Սիմոնը խօսք բաց արեց իր տեսածների մասին: Տէր Աստուած, ինչէր ասես, որ տեսած չլինէր: Նա պատմում էր մեծ քաղաքների մասին, ուր փողոցների մարդիկը մըջիւնների կարաւանի են նմանւում, պատմում էր հոյակապ տներից, որոնք մի-մի թագաւորական պալատներ են և որոնց մուտքի մօտ մինչև անգամ հսկելու համար «ասլաններ» են դրած, պատմում էր հարստութիւններից, ոսկուց, որ աւազի պէս թափած է, խօսում էր երջանիկ, բախտաւոր մարդկանց մասին, որոնք այդ աւազի մէջ լողում են և որոնք իսկի սովորական հացն էլ լայադ չեն անի ուտել և՛ ձվ գիտէ՛ դրա տեղ ինչ են բանեցնում. պատմում էր աղմկաշատ գործարաններից, հսկայական մեքենաներից, ձիերից, ան-

ձայն կառքերից և ուրիշ շատ ու շատ զարմանալի բաներից՝ ձիշտ է, պատմում էր այդ իսկեկիսկ անմահական քաղաքների մասին, բայց մի անբացատրելի սառնութեամբ, մի ակրնյայտնի անգրաւչութեամբ ու անտարբերութեամբ, տեղ-տեղ նոյնիսկ հեգնութեամբ ու զրուանքով, ճիշտ՝ այնպէս, ինչպէս մոլեռանդ մահմէդականը կը խօսէր խոզի մասի առաւելութիւնների մասին... Ինչո՞ւ... Այդ ոչ ոք չէր կարողանում բացատրել ու հասկանալ:

Դեռ այդ մի կողմը, անբացատրելի էր մանաւանդ այն, թէ մարդ ինչպէս կը թողնի այդպիսի հրաշալիքներով լիքը քաղաքները և այս խաւար գիւղ տեղը կը մտնի ու կը նստի մարդու եղը հանող թոնրի կողքին: Նրանք այստեղ մի գաղտնիք էին տեսնում:

— Հացթուխ Սիմոն, չհամբերեց վերջապէս խմորը գնդող կինը. քո տունը շինուի, բայց մարդ այդպիսի երկիրները կը թողնի ու այս խաւար տեղը կը մտնի:

Այդ հարցին հացթուխ Սիմոնը շատ կերպ կարող էր պատասխանել, բայց չուզեց. այո՛, հէնց ուղղակի չուզեց պատասխանել, այլ միայն գլուխը շատ խորհրդաւոր կերպով շարժեց:

— Հացթուխ Սիմոն, այս անգամ էլ հարցրեց խմոր բաւակացնող կինը. լաւ, որ ասում ես այնտեղ այդքան հարուստութիւն կայ, որ ասում ես ոսկին աւազի պէս է, և մարդիկ մէջը լողում են, բայց, հէ՛ր օրհնած, խելքդ չկտրե՞ց՝ դրանից մի բաժին էլ քեզ հանձն:

— Է՛հ, Մարիամ բաջի, ասում ես, էլի՛,— այս անգամ տաքացած խօսքը կտրեց հացթուխ Սիմոնը. — ախր մէկը գիտես, միւսը ոչ. կարծում ես հեշտ է հմ, կամ հաղրի փլաւ է հմ. որքան որ ոսկի կայ, ախր այնքան էլ արիւն-քրտինք կայ. հէնց այդքան արիւն-քրտինք կայ, որ այնչափ էլ ոսկի կայ, Է՛հ... Այնտեղի չարչարանքը, կեանքը Աստուած հեռու տանի. ջհաննամը, այստեղ էլի մեր գլխի տէրն ենք, էդ անիծած բարբառներում իսկի այդ էլ չկայ... Է՛հ, դու լաւաշը տո՛ւր, թոնիրը անցնում է. ախր դրանք թո՛չ ձեր գիտնալի բաներ են ...

Լսողները գլուխները խորհրդաւոր կերպով շարժում էին՝ չկարողանալով մտքի այս խճճումներից դուրս գալ:

Մի անգամ էլ նրան շատ զօրեցին, որ, իր ընտանեկան կեանքից պատմի: Հացթուխ Սիմոնը ուզեց սկսել, բայց կարծես մի քանի կաթիլներ խեղդեցին նրա կոկորդը, և նա լռեց: Այդ նկատեցին, աւելի ևս հետաքրքրուեցին, բայց և այնպէս աւելի լաւ համարեցին դրա մասին երբէք խօսք բաց չանել:

Երբեմն էլ աշխատանքի ընդհանուր թմրութեան միջոցին բանողների մէջ ծագում էին խօսակցութիւններ ու դատողութիւններ, որոնք շատ անթոյնք և նեղ էին:

— Ինչպէս երևում է, ձմեռս շատ ցուրտ պիտի լինի:

— Լաւ, ինչից գիտես:

— Ամառս շատ է տաք անում, ես ուրիշ տարիներ փորձել եմ:

Եւ խօսակցութիւնը վերջանում էր:

Բայց ամենից յաճախ, եթէ տեղի էին ունենում խօսակցութիւններ, պտտում էին միայն գիւղաքաղաքի ընթացիկ նորութիւններին—հարուստ հարսանիքների, խնջոյքների, կնուսքների, շապլ հագուստների և ուրիշ ընտանեկան գաղտնիքների, երկպառակութիւնների շուրջը, որոնք ըստ մեծի մասին բացառաբանքի բնաւորութիւն էին կրում:

Այդպիսի դէպքերում վերջ էր տալիս խօսակցութեանը անմասնակից հացթուխ Սիմոնի կտրական հրամանը.

— Դէ՛հ, շոտ արէք, ըխալաթի ժամանակ չէ, խալխի դարդերը ձեզ չեն տուել, թոնիրն անցնում է:

Պատահում էլ էր, երբ խօսակցութիւնը պտտում էր իրանց շուրջը:

— Հացթուխ Սիմոն, բաս դու երբ պիտի պսակուես:

— Ձեռք քաշեցէք, ի սէր Աստուծոյ, պատասխանում էր նա. իմ աշխատանքով քաչալ գլուխս հաղիւ եմ պահում, կնոջս ոտներս հօ չպիտի ուտացնեմ: Ձէ, ես փորձուած մարդ եմ...

— Խեղճ լինե՞ք մենք, աւելացնում էին կանայք. բաս մենք ի՞նչպէս ենք մեր քոռ կոպէկներով մի ահագին ընտանիք կառավարում, այնքան որբեր պահում:

— Է՛հ, գիտե՞ք, այդ կեանքն էլ ենք տեսել, յանդիմանում էր հացթուխ Սիմոնը, և դուք էլ ասում էք, թէ ապրում ենք էլի՛:

— Այդպէս բան չկայ, վրայ էր բերում խմոր-հունցող Չահիլ որբկայրին—ես քեզ մարդու եմ գալու:

— Տէրը մի արասցէ, Տէրը մի արասցէ. եթէ կինը լաւ բան լինէր, մէկն էլ Աստուած կ'ունենար, խօսքը կտրում էր հացթուխ Սիմոնը, որին հետևում էր երկարատև հրհռոցը:

Բայց այսպիսի խօսակցութիւններ երկար չէին տևում. կրկին մէջ էր խառնւում տանտիկինը և կոշտ յանդիմանութեամբ ջրի պէս կտրում բոլորի ձայնը.

— Այ երեխայ-երեխայ խօսում էք է՛, մի ամաչեցէք, էլի՛... Շոտ արէք, բաններիդ կացէք, աշխարհքի խմոր ունինք, օրն արդէն անցնում է:

Տիրում է մի անհանգիստ, տենդային լուռթիւն: Լսւում են միայն հացթուխ Սիմոնի յարդէ բարձի թոնրին զարկելու դրժփոցը, տախտակների ու գլանակների խառնիխուռն աղմուկը և ուրիշ անորոշ ձայներ... Իսկ թոնրատան դուռը շարունակում են անդադար բաց ու խուփ անել և թխած լաւաշներով դարսած սալակները ուսերի վրայ դէպի դուռն տանել փռելու համար:

Եւ այդպէս այսօր, վաղը, միւս օրը... Ամբողջ տարին, ամեն օր:

### III

Ամառնային տօթաշունչ երեկոներից մէկն էր: Ահա ձգուեց նախրի երկայն շարքը և ծածկեց ամբողջ փողոցը՝ գլխին ունենալով փողու անձեռագործ մի հսկայական ամպնովանի, որ զուգընթացաբար շարժւում է կովերի հետ: Անցաւ նախիրը, անցաւ և երկարահասակ նախրապանն իր յամր, ցիլկոպային քայլերով, ձեռքին ունենալով մի անագին մահակ՝ աւելի շուտ պատահարներից տաշտպանուելու, քան անասուններին քջելու համար: Այլ ու ձախ, դռների առաջին շարուեցին կովեր և վայնասուն բառաջներով աւետեցին տէրերին իրանց գալուստը: Կամաց-կամաց դռները բացուեցին, և կովերը կուլ գնացին նրանց մէջ: Ահա երեւցին ժամաւորների, դաշտային ու բանուորական աշխատանքից վերադարձողների փոքրիկ խմբերն ու հալուեցին այսուայն դռների առաջ: Շուտով փողոցներում կտրուեց երթևեկութիւնը, և տիրեց մի յամառ լուռթիւն, որ երբեմն խախտում էր մօտիկ գիւղից կամ այգուց վերադարձող ուշացած ձիաւորը, կամ անհրաժեշտ գործով շտապող երթևեկը:

Արեգակը արդէն մայր էր մտել: Մակայն նա այստեղ այնպէս չէ մայր մտնում, ինչպէս հարթ տարածութիւնների մէջ, երբ առաջդ բացւում է երկայն հորիզոնը, և ուր արեգակը՝ որպէս շրկացած երկաթի մի անձեռագործ գունտ, կորցրած իր ասեղնոտ ճառագայթները, մեղմ սահում է երկնակամարի հեռաւոր ծայրին ու անհետանում դալարուն բարձունքների տակ, որից յետոյ հրավառւում, կարմրատակւում է երկնակամարի այդ կտորը և կարմիր վարդի բոսորային նեկտար ծորում...

Այլ կերպ է նա հրաժեշտ տալիս երկրին լեռնոտ վայրերում, ձորերի մէջ, որոնցից մէկում գտնւում էր գիւղաքաղաքը: Ահա նա սկսեց մօտիկից ողջունել լեռների գագաթներն, և գիւղաքաղաքի տները, եկեղեցիները, ժառերը, պարտէզների պատերը սկսեցին ձգել սև և որոշակի սահմանագծերով ըստուներն: Քանի արեգակը մօտենում է լեռներին, այնքան ա-

ւելի ծնւում, բազմանում ու երկարում են ստուերները: Սակայն արեգակը նոյն արեգակն է, նա չի կորցնում իր ասեղները, նա չի կարմրում ու անզօրանում: Յանկարծ ծնւում է մի հսկայական ստուեր, որ ձգւում է ձորի ամբողջ երկայնութեամբ, և կլանելով սարալանջի կարճահասակ ստուերները՝ սկսում է ծաւալուել, ուժեղանալ ու յաղթական քայլերով դէպի դիմացի սարերն շտապել: Մանր-մուշր ստուերները վերջ են տալիս իրանց գոյութեանը: Վերջապէս նա յափշտակում է գիւղամիջի բարձրագմբէթ եկեղեցու ստուերն էլ, անցնում է մօտակայ բլրակի գագաթը, հասնում դէմուդէմ սարի լաջը, ծովանում, ուռչում, բարձրանում և ծածկում իր թևերի տակ բոլոր կոնների գագաթները...

Փչում է զով օդի մի զգալի հոսանք:

Արեգակն այլևս չկայ:

Միայն վերևում մի քանի թափանցիկ և դեղնազոյն ճառագայթներ, սկզբում նեղ, վերջում լայն, ցանկապատում են մոխրա-կապտագոյն երկնակամարը, որոնք շուտով լուծւում և շաղխւում են եթերի հետ ու միապաղաղ դառնում...

Այն մեծ ստուերի յափշտակութիւնների ժամանակն էր, երբ հացթուխ Սիմոնը սովորականից աւելի շուտ վերադարձաւ տուն: Նա նստել էր խրճթի առաջին գտնուող քարի վրայ և օրուայ լարուած աշխատանքից յետոյ հանգստանում էր: Նա նկատեց, թէ ինչպէս այն մեծ ստուերը լիզելով սարերի լանջերը՝ բարձրացաւ և գրկեց հորիզոնի բոլոր բարձունքները. նա նկատում էր, թէ ինչպէս այդ ստուերը քանի գնում՝ թանձրանում է և տենդային աշխատանքով բնութեան վրայ է թափում հանգստութեան կաթիլներ: Եւ հացթուխ Սիմոնը գուցէ ամենից շատ զգար այդ ազատարար հանգստի ազդեցութիւնը, որովհետեւ ամենից շատ նա էր աշխատել, չարչարուել:

Դեռ լոյսը չբացուած՝ նա շտապեց իր գործին: Եւ այդ ժամանակից մինչև երեկոյ նա քանի՜ հաց է թխել, քանի՜ անգամ է կռացել, յարդէ բարձր լաւաշով թոնրի կրծքին զարկել և սև, երկայն շամփուրով հանել ու մի կողմ ձգել: Իսկ հըրավառուած, թեք թոնիրն ամեն անգամ իր կրակի կարմիր ալաւները նրա երեսոյն է տուել, տաքացրել, այրել և ամառուայ առանց այն էլ տօթ եղանակին քրտինքը ծծլացրել նրա ամբողջ մարմնով:

Յոգնել էին նրա ծնկներն ու կոնները, շատ կռանալուց ջուր էր մաղում մէջքը, իսկ այրուած, ճաքճքուած երեսը կսկծում ու մրմռում երեկոյեան զով զեփիւռին:

Եւ այս բոլորից յետոյ ի՞նչ լաւ էր պարապ, հանգիստ

նստել ցուրտ քարին, ազատ մեկնել ոտները, շնչել երեկոյեան թեթև օդը, զգալ մօտեցող գիշերուայ հանգստացնող խաղաղութիւնը:

—Փնոք Գեղ, Աստուած, որ գիշերը պարգեւել ես մարդուն, եթէ ոչ թէ՛ կը լինէր մեղպէսների հալը, հոգոց հանեց հացթուխ Սիմոնը և մի անհանգիստ շարժում արաւ, յետոյ կարծես ակամայ յիշեց մի բան և համարեա լսելի ձայնով արտասանեց.

—Իսկ էգուց մը մօտ պիտի գնամ.— և մի փոքր յետոյ պատասխանեց մաղձոտ հղանակով երևում էր, որ այնքան էլ ուրախ չէր, որ իր հարցի պատասխանը գտաւ).

—Հա, «նրանց» մօտ:

Եւ հացթուխ Սիմոնի ճակատին կուտակուեցին մռայլ ամպեր: Նա մի յոգնած շարժում արաւ, երևի ուզեց վեր կենալ, բայց չկարողացաւ, գուցէ և չուզեց ու անզգայացած՝ որպէս ալիւրով լիքը պարկ՝ ընկաւ քարի վրայ:

Նրա գլխից դեռ ևս չէր անցել այն մեծ ստուերի տպաւորութիւնը, որը անդիտակցաբար առիթ դարձաւ ուրիշ անըստ պատկեր խոհերի: Հացթուխ Սիմոնը ինքն էլ չիմացաւ, թէ ինչպէս յանկարծ այդ ստուերը նմանեցրեց մի ուրիշ, սև, ստուերի, որ իր ծնունդը գերեզմանի խորքիցն է առնում: Այո, այն ստուերն էլ ժամանակով կը գայ— և այդ հետու չէ— կը բարձրանայ դէպի հացթուխ Սիմոնը, կը լիզէ նրա մազերի սևութեան մնացորդը և մի օր էլ ամբողջովին տիրապետելով կ'առնէ իր գրկի մէջ, ինչպէս այն ստուերն, այն սարը: Եւ այդպիսով մի անյիշատակ ու խեղճ կեանք կ'անցնի այս աշխարհից... Հացթուխ Սիմոնը այլևս չի՛ լինի...

Բայց մինչ այդ շատ կը դան այսպիսի խաղաղ գիշերներ, և միւս առաւօտուանից կը կրկնուի նոյնը:

Իսկ նրա կեանքը թէ՛նչ է որ. լաւաջ հացերի մի անծայր շարք, խմոր, տաշտ, շամիուր, թարոց, կրակ և քրտինք—կրակ կեանք...

Նրա առաջ երեկոյեան թանձր աղջամուղջի մէջ բացւում էր համարեա ամբողջ գիւղաքաղաքը: Նրա աչքերը թափանցում էին շատ ընտանիքների ներքին կեանք, նրա ականջին հասնում էին ձայներ.— Ահա դէմուդէմ պատշգամբի վրայ բազմանդամ ընտանիքը համախմբուած՝ մի փոքրիկ շրջան է կազմել և ընթրում է: Գիւղական համեստ և խորհրդաւոր ընթրիքի ժամ: Ահա ընտանիքի հայրը,— նա հացթուխ Սիմոնից շատ մեծ չէ— ունի կին, երեխաներ: Նա երեխաների հետ հանաք է առնում, խաղում է, երեխաները հնչուն աղաղակներով ծիծաղում

են, նա էլ է ծիծաղում... Իսկ հացթուխ Սիմոնը տխուր, մե-  
նակ, բուր պէս խաւարում, քարի վրայ պալպած...

Կամ թէ չէ ուրախ, աղմկալի հարսանիք է: Նորահարս,  
նորափեսայ, նոր և մաքուր շորերով հարսնեքաւորներ հանդի-  
սաւոր ժպիտներով և կարծես «պատուիրուած» ուրախ տրամա-  
դրութեամբ. գինի, կինացներ, երգ ու երաժշտութիւն... և  
այս բոլորին հացթուխ Սիմոնի տեղ միայն նրա թխած հացն է  
մասնակից լինում: Ահա նրանք շարուած ահագին սեղանի  
ամբողջ երկայնութեամբ: Հիւրերն անփոյթ վերցնում, կտրում  
և ուտում են: Բայց ո՞վ է մտածում դրանց թխողի մասին: Իսկ  
դրանցից իւրաքանչիւրի վրայ հացթուխ Սիմոնը ջանք է գոր-  
ծադրել. թեք թոնրի մէջ կռացել, մէջքը ցաւացրել, որքան  
քրտինք է թափել... Ե՛հ, այդպիսի հարցերի մասին երբ  
մտածել... Հնչում է երաժշտութիւնը, եռում է պարը, թնդում,  
շարժում է ամեն ինչ...

Իսկ հացթուխ Սիմոնը միշտ մենակ, միշտ անհիւր, ամեն  
բանից անմասն և մոռացուած...

Ե՛հ, նրա կեանքը ի՞նչ է որ. միայն անթիւ հացերի մի  
անծայր շարք, խմոր, տաշտ, շամփուր, թարոց, կրակ և քըր-  
տինք—կրակ կեանք...

Կար ժամանակ, երբ նա ունէր կին, երկու սիրուն երե-  
խաներ: Նա էլ գիւղացի էր, ունէր մի փոքրիկ խրճիթ՝ շրջա-  
պատուած փոքրիկ պարտիզով: Նրան ասացին. «Ինչո՞ւ ես այդ-  
պիսի աղքատութիւն քաշում, քաղաքներ գնա, զարիւրութիւն  
քաշիր, հաց կը ճարես»: Խորհուրդը գրաւիչ էր: Նա թողեց  
տունը և հեռացաւ հայրենի գիւղից: Բայց վիճակի մէջ մեծ  
ռարբերութիւն չգտաւ—ստացած ոտճիկը բաւականութիւն չէր  
տալիս թէ իրան և թէ գիւղում ընտանիքը պահելուն: Նրան  
կրկին խորհուրդ տուին, ասացին. «Ինչո՞ւ ես երկու տեղ ծախս  
քաշում, ծախսերդ միացրու, քիչ փող դուրս կը գայ. տունդ-  
տեղդ քաղաք բեր: Նա լսեց, գնաց, ծախեց ամեն ինչ և վերա-  
բնակուեց քաղաքում: Բայց այն գերեզմանի պէս մութ ու խո-  
նաւ նկուղում շունն անգամ չէր կարող իր գոյութիւնը քարշ  
տալ, ո՞ր մնաց մի ամբողջ ընտանիք: Շուտով կինը հիւանդա-  
ցաւ, հիւանդացան և անխնամ երեխաները: Ինչպէ՞ս բժշկէր,  
ի՞նչ միջոցով, և ամեն ինչ թողեց Աստուծո կամքին և Նրա  
ամենաողորմած խնամքին... և թքեց այդ երկրի վրայ ու ան-  
դարձ հեռացաւ...

Այդ օրերից անցել են ամբողջ տասը տարիներ: Ի՞նչ լաւ,  
որ այդ արհեստը գիտէր: Նկաւ, ասաց՝ «հացթուխ եմ»: Նրան

հաւանեցին, նա իր ընդունակութեան շնորհիւ մեծ ընդունելութիւն գտաւ և դարձաւ յայտնի «հացթուխ Սիմոնը»:

Եւ այսպէս նա իր ամբողջ կեանքով ինչ է տեսել որ. աղքատութիւն, չարքաշ աշխատանք, սրտի կսկիծներ, երկաթ, մուր, կուշտ և հաստ փորեր, հայհոյանք... անծայր շարք, կըրակ, ծով քրտինք—կրակ կեանք...

Եւ այս բոլորի մէջ գուցէ ոչ մի վարդագոյն օր...

Նրա ուղեղում արճճի պէս ծանրացաւ իր կեանքի ու նայնութեան դառնագին գիտակցութիւնը, սիրտը լցուեց անյոյս թախծով, իսկ աչքերի մէջ շարժուեց մի վշտախօս խոնաւութիւն: Նա այժմ իրան աւելի յոգնած էր զգում, քան երբեքից և կարծում էր, թէ իսկոյն մկանունքներն ու ոսկորները պիտի քայքայուեն:

Նա երբէք այսքան խորը չէր մտածել, այսքան հեռու չէր գնացել: Չէ՞ որ նա հաշտուել էր ճակատագրի հետ: Երևի կեանքումը սխալ քայլեր շատ է արել, որ այդ օրն է ընկել. գիւղը չհաւանեց, քաղաք գնաց... Եւ վերջապէս այդպէս է, աշխարհումս հօ բոլորն էլ երջանիկ չէն լինիլ, այն ժամանակ իսկի աշխարհս էլ աշխարհ չի՞ լինիլ...

Բայց ինչպէ՞ս չմտածէր. անցել էր ուղիղ տասը տարի, մի տասնամեակ էր լրանում. և վերջապէս նա մեղաւոր չէր, այն անցնող ստուերը առիթ տուեց այդպէս խորը մտածելու, առաջը բացուող գիւղի պատկերը տրամադրեց շատ բան յիշելու: Յիշեց, մտածեց ու տխրեց:

... Անծայր շարք—կրակ կեանք:

Այն ժամանակ, երբ իր խոհերի ու թախծի մէջն էր հացթուխ Սիմոնը, նրա զառիվերով բարձրանում էր դէպի նա մի հեացող ստուեր: Բայց հացթուխ Սիմոնը նրան չնըկատեց, մինչև որ անծանօթը բարձր ձայնով չկանչեց.

—Հացթուխ Սիմոն, այդ դու ես, բարի երեկոյ:

Հացթուխ Սիմոնն սթափուեց անսպասելի ձայնից, գլուխը բարձրացրեց և առաջին տեսաւ գիշերուայ մուկ Ֆոնից հագլիւ նշմարուող մի տղամարդու սելուէտ:

—Աստուծա բարին, պատասխանեց հացթուխ Սիմոնը, որի ձայնի մէջ հնչուեցին և՛ վախի, և՛ բարկութեան շեշտեր:

—Հինգշաբթի օրը կարող ես գալ մեզ մօտ հաց թխելու, խօսեց կրկին նորեկը:

—Հը՞, հա, հինգշաբթի, շատ լաւ... սպասի՛ր, չէ՞, հինգշաբթի օրը ազատ չեմ, պատասխանեց հացթուխ Սիմոնը, դեռ ևս չկարողանալով ազատուել այն մռայլ մտքերից:

—Այն ժամանակ ուրբաթ օրն անպատճառ պիտի գաս:

Բաջին ասաց, եթէ չգաս, կը նեղանամ: Տես, ուրեմն խօսք չտաս, այս միջխաւարով վեր եմ կացել, եկել դուռդ... Այդ ի՞նչ է, հացթուխ Սիմոն, մի տեսակ ես երևում, հը՞...:

Բայց երիտասարդն ուրիշ պատասխան չկարողացաւ լսել:

— Լաւ, կը գամ, ասաց կտրուկ հացթուխ Սիմոնը և անհաստատ քայլերով շտապեց դէպի խրճիթի դուռն ու ներս մտաւ:

— Բարի գիշեր, հացթուխ Սիմոն... գրչեց յետևից տղան, երբ նա արդէն ներս էր մտել: Ապա զարմացած հացթուխ Սիմոնի այդ վարմունքի վրայ՝ մի քանի ըոպէ քաբացած մնաց և գլուխը շարժելով՝ սկսեց իջնել բլրակի կածանով: Խրճիթի շուրջը տիրեց գերեզմանային լուսթիւն. միայն լսում էր հացթուխ Սիմոնին այցելող տղայի ձեռնափայտի ձայնը, որ անխնայ այսուևայն քարին էր զարկում: Շուտով այդ ձայնն էլ խլացաւ:

Գիւղաքաղաքը թուխս մտած գիշերուայ սև թևերի տակ արդէն մտել էր խորը քնի մէջ: Տեղ-տեղ նշմարելի էին լինում մի քանի պլպլացող լոյսերի աղօտ ճառագայթներ—այն էլ՝ ո՞վ գիտէ՝ ո՞ր տանը հիւանդ կայ, կամ ո՞ր մայրն է անքուն, լալկան երեխային ծիծ տալիս: Մերթնդմերթ փողոցներում լսում էին գիշերապահների խորը սուլոցները, որոնց հետ մի տարօրինակ ներդաշնակութիւն էին կազմում գամփռ շների ծոյլ ոռնոցներն ու իրանց հետևող քոթոթների փութկոտ հաջոցները...

Բայց շուտով բնութեան տրամադրութիւնը փոխուեց. ձայները դարձան աւելի յաճախ, բնութիւնը պատրաստուում էր դիմաւորել մի ինչ-որ բանի: Արեւելքը երկունքի մէջ էր... Ահա և դիմացի լեռների յետևից կամացուկ երևաց բոլորի սպասածը: Տիրեց մի զգոյշ իրարանցում, մի խուլ փսփսոց: Լուսինը բարձրանում էր...

... Անծա՛յր շարք—կեանք...

#### IV

Անցել էր մի տարի: Դարձեալ ամառ էր: Գիւղաքաղաքը դեռ լոյսը չբացուած սկսել էր արթնանալ. իսկ արեգակը ծագած ըոպէից թափում էր երկրի վրայ այրող ճառագայթներ: Հէնց վաղ առաւօտից կարելի էր գուշակել, որ այդ օրը տօթ պիտի լինի:

Գիւղաքաղաքի կենտրոնում գտնւում էր մի հրապարականման տարածութիւն, շրջապատուած չորս կողմից խանութներով և անասանոցներով: Սրանց առաջին շրթայ էին կազմում սաղարթախիտ թթենիներն ու չինարիները, որոնք արեգակից

տաքացած և լուսաւորուած գետնի վրայ ձգուած էին մութ և դով, տեղ-տեղ չեչոտ ստուերներ: Դա գիւղաքաղաքի շուկան էր, միակ հասարակական տեղն, ուր մարդիկ միմեանց հանդիպում էին և ուր հոգում էին իրանց տնտեսական պիտոյքները: Դա միևնոյն ժամանակ գիւղաքաղաքի խորհրդատեղին էր, ուր վճռուած էին զանազան տեսակ հասարակական հարցեր, հաղորդուած էին ընթացիկ նորութիւններ: Հեռուից անգամ լսուած էր շուկայի բազմաձայն ու խուլ աղմուկը, որն ամառ ժամանակ աւելի էր սաստկանում, երբ քաղաքներից վերադառնում էր գիւղաքաղաքի հարուստ դասակարգը:

Վերջին ժամանակներս գիւղաքաղաքի ստորին մասից շուկայ գնացողների մէջ աչքի էր ընկնում մի ըստ երևոյթին զառամեալ և միևնոյն ժամանակ անդամաւոյթ ծերունի, ցընցոտիների մէջ, որ չորեքթաթ տալով՝ կրիայի արագութեամբ նոյնպէս շուկայ էր շտապում:

Այդ տաք օրը հովանոցներով շուկայ գնացողների մէջ կրկին երևում էր նա:

Նրա գլխի և երեսի ալեխառն մազերը, ինչպէս երևում էր, վաղուց հետէ մկրատի երես չէին տեսել, որ և հէքիաթներում պատահող անտառաբնակի տպաւորութիւն էր թողնում: Շատերն էին անցնում կողքով և առանց ուշադրութիւն դարձնելու նրա վրայ. շատերին էլ նա չէր իսկի մտիկ տալիս:

Դեռ ևս ամառնամտին էր, երբ քաղաքներից ամառանոց եկողների շարքը նոր սկսել էր բացուել: Կէսօրուան ժամ երկու հոգի բարձր խօսելով ու ծիծաղելով դէպի շուկայ էին գնում: Դրանցից մէկը վերջին տարազով լաւ հագնուած երիտասարդ էր, ըստ երևոյթին քաղաքից նոր եկած, իսկ միւսը տեղացի էր: Արդէն ուշ էր, շուկայ գնացողները վերադառնում էին տուն, որոնց մէջ երևում էր և՛ Նա: Յանկարծ լաւ հագնուած երիտասարդը լուրջ դէմք ընդունելով՝ դարձաւ ընկերոջը և հարցըրեց.

— Լսիր, Սմբատ, սա թո՛ւն անդամաւոյթ է:

Ընկերը դեռ ևս նախկին ուրախ խօսակցութեան տրամադրութեան տակ, հազիւ զսպելով ծիծաղը, պատասխանեց.

— Ապա մի լաւ նայիր, կը ճանաչես:

— Չէ, չճանաչեցի, ասան տեսնեմք:

— Հացթուխ Սիմոնն է, պատասխանեց ընկերը մի այնպիսի տոնով, ինչպիսով— եթէ հարցնելու լինէիր՝ «Ժամը քանի՞սն է» — կը պատասխանէր՝ «3՝/2-ն է»:

— Բայց, սպասիր, հետաքրքրուեց կրկին նորեկը, ապա ինչո՞ւ այդ օրն ընկաւ, խեղճ...

—Հա՛, հա՛, ծիծաղեց ընկերը, դա ինչ հարց է. գուցե դրա ճակատին էլ այդ էր գրուած: Այդ օրն ընկաւ էլի: Լաւ, հիմայ որ վաղը, միւս օրը վեր ընկնի մեռնի, պէտք է հարցնես, թէ ինչո՞ւ մեռաւ. ժամանակը եկաւ, մեռաւ, այ, քեզ պատասխան, հա՛, հա՛, ինչո՞ւ մեռաւ, չկարողացաւ ապրել, մեռաւ, հա՛, հա՛...

Նրանք արդէն հեռացել էին, բայց նրանց խօսակցութեան ու հրահրոցների ձայնը դեռ ևս պարզ լսւում էր: Գուցէ ընդհատուած ուրախ պատմութիւնն էին շարունակւում...

Այո՛, այդ մարդը հացթուփ Սիմոնն էր...

—Երեւի նրա ճակատին էլ այդ էր գրուած, այսպէս ասաց մի անգամ հաց թխելիս խմոր բարակացնող կինը, այդպէս կրկնեց ամբողջ գիւղաքաղաքը:

Երեւի նրա ճակատին այդպէս էր գրուած:

Այն չարագուշակ գիշերից, երբ նրա գլխովն այնքան խորը մտքեր անցան, և տխրեց, անցել էր 5 ամիս: Նա կրկին մի տան մէջ հաց էր թխում: Սաստիկ ձմեռ էր. փչում էր մի դառնաշունչ քամի, որ ծանր թռիչքներով գիւղաքաղաքի մի ծայրից մինչև միւսն էր չափում և ապա անցնում սարերն ու դաշտերը կարծես նրա համար, որ մտնի այնտեղի ձիւնի ու սառուցի մէջ, հաւաքի նրանց ցրտութիւնը և բերի գիւղաքաղաքը թափի...

Երեկոյեան, երբ հացթուփ Սիմոնը վերջացրեց իր դործը քստ սովորականին, հազիւ հազաւ մէկ զգեստը՝ վերարկուն ու վրայով քաշեց կաշուէ կտորը, ապա, երբ դուրս եկաւ տաք թոնրատնից, հազաւ և երկրորդ զգեստը՝ սրթսրթոցը: Բայց երբէք նա այդ օրուայ պէս չէր սրթսրթացել. ցուրտ քամին, որպէս սառցէ կտորներ ներս էր մտնում նրա հագուատի կոնների, վզի և սրունքների արանքներով, ոտները սկսել էին մրմնջալ, իսկ ծնկները կարծես սուր դանակով կտրելիս լինէին... Փորձեց վազելով մի քիչ տաքանալ, բայց չօգնեց. իսկ ծնկները... քամին շարունակում էր այժմ կացնի պէս ջարդել...

Էլ յայտնի չէ, թէ ինչ պատահեց, միայն հետևեալ օրը նա չգնաց հաց թխելու և այդ օրը դարձաւ նրա հացթխութեան վերջին, հրաժեշտի օրը: Լուր տարածուեց, որ նրա ոտները քամիով են բռնուել, և որ նա անդամալոյծ է դառել: Այդ լուրն իմացաւ ամբողջ գիւղաքաղաքը:

Երեւի նրա ճակատին էլ այդպէս էր գրուած...

Նւ ի՞նչ փոյթ, թէ այնուհետև ինչպէս էր ապրում հացթուփ Սիմոնը: 25-ը որ շուկայում պատմում էին, որ նրա հիւանդութիւնը անբուժելի է, և որ նա այլևս հացթխութիւն

անել չի կարող, և վերջապէս այժմ գիւղաքաղաքում մէկի տեղ երկու հացթուխ կայ...

Նա այլևս առաջուայ հացթուխ Սիմոնը չէր: Նրա անհամբոյր ճակատին դրոշմուած էր թշուառութեան մի վհատեցուցիչ կնիք. կնճիռները քարացել էին ոսկրոտ դէմքին՝ երբէք չցրուելու և դէմքի արտայայտութիւնը արևա գրաւիչ չդարձնելու համար: Նրա կշտամբող աչքերը փոսացել էին իրանց խոռոչների մէջ, իսկ թաւամազ յօնքերն իջել դէպի ցած: Մի գերեզմանային սառնութիւն ու խոնաւութիւն էր փչում այդ մարմնացած դանդաղկոտութիւնից: Բայց այդ միայն արտաքուստ: Նոյն վայրկենին նրա հոգեկան աշխարհում մի սարսափելի փոթորիկ էր իշխում, որի նմանը հացթուխ Սիմոնն իր կեանքում երբէք չէր տեսել:

Ճիշտ է, նա տեսել էր դառնութիւններ, փորձել էր մարդկանց սրտի կարծրութիւնը, բայց այս աստիճան—հէ: Նա միշտ իր թշուառութիւնների պատճառն իրան էր վերագրում. ինչո՞ւ քաղաք գնաց, որ այդպիսի դժբախտութիւնների հանդիպի: Իսկ այժմ, այժմ ինչ կարելի է ասել, հօ արդէն գիւղումն է... Եւ նա սրբան միամիտ է եղել մարդկանց և կեանքի վերաբերմամբ:

—Սա մեր հացթուխ Սիմոնն է, Աստուած սրան մեղանից անպակաս անի, լսել է շատ տներում այդպիսի մտերմական խօսքեր և այն աստիճան գրաւուել, ոգևորուել, որ հէնց կամեցել է բոլորի համար էլ ձրի աշխատել... Այն ինչ այդ եղել է մի նողկալի ծաղր նրա անհեռատեսութեան վրայ: Այո, էշի պէս աշխատում էր, շան պէս չարչարում, համեստ էր, աչքը ծակ չէր—և գովում էին. իսկ այժմ... հիւանդ է, բանի անպէտք—և նրան որպէս փալասի մի անպէտք կտոր աղբակոյան են շարժում...

—Ո՛հ, պիտի ասեմ, անպատճառ պիտի ասեմ: Ես բոլորին էլ ճանաչում եմ, ոչ մէկիցն էլ չեմ վախենում... Միևնոյն է, վաղը կամ միւս օրը քաղցից պիտի սատկեմ... մըթմըթաց հացթուխ Սիմոնը և մի վճռողական շարժում արաւ դէպի շուկան:

Շուկան բազմամարդ էր և աղմկալի: Հացթուխ Սիմոնն արհամարհական ժպիտը երեսին՝ ոտքից մինչև գլուխ աչքի անցկացրեց հանդիպողներին շատերին, որոնց տանը նա հաց էր թխել: Բայց նրանք ըստ սովորականին բոլորովին ուշադրութիւն չդարձրին նրա վրայ և զբաղուած՝ իբր թէ միշտ կարևոր գործի մասին մտածող դէմքերով այսուայն կողմ գնացին: Այդ հացթուխ Սիմոնին աւելի գրգռեց:

Նա քաշ եկաւ դէպի թթենին և մօտեցաւ ստուերում կանգնած մի շրջանի: Այդտեղ բոլորն էլ ունէին մաքուր, նոր շորեր, բոլորի ձեռքին էլ շարժում էին կամ թանգանոց հովանոցներ կամ արծաթէ գլուխներով ձեռնափայտեր. իսկ փոշու թեթեւ զդարշով ծածկուած կօշիկները շարունակում էին էմալի պէս պսպղալ գեանից անդադարձող լուսաւորութիւնից: Նրանք անվրդով զրուցում էին: Եւ այդ անդորրութիւնը, նրանց դէմքերի այդ վանող սառնութիւնը կարծես հացթուխ Սիմոնի վրայ մի կուժ սառը ջուր ածեց...

Այդ մարդկանց հետ նա պիտի խօսէր... բայց թիւն է ուզում նա դրանցից և թիւն իրաւունքով. այժմ աշխատում է— ո՛չ. իսկ թիւն մեղաւոր են այդ մարդիկ, որ... այդ սրտեղ է տեսնուած, չէ, այդպիսի օրէնք աշխարհքումս գոյութիւն չունի... Եթէ այդպէս չլինի, այն ժամանակ աշխարհքս էլ աշխարհք չի լինիլ...

Եւ հացթուխ Սիմոնն աւելի մոայլ, քան առաջ էր, յուսահատ և թեկտուր՝ երեսը շուռ տուեց ու շարժուեց դէպի տուն...

Նա այդ օրը երկա՛ր մտածեց, համարեա թէ ամբողջ գիշերը չքնեց: Ասելուն մնար, նա կ'ասէր, նա միշտ համարձակախօս է եղել. սակայն իրաւունքի խնդիրը նրա համար մնում էր անլուծելի: Որտեղ է լուծած, որ մէկը հացթուխ Սիմոնի պէս փորձ անէր. գուցէ հէնց այդպէս էլ պիտի լինի. չէ՞ որ աշխարհքիս ստեղծողն Աստուած է, ապա Աստուած... Չէ, հէնց սկզբից էլ այդպէս է եղել...

Սակայն այդ մտքերը նսեմանում էին, երբ նա մտածում էր հակառակ կողմի մասին: Նա միամիտ է եղել կեանքի և մարդկանց վերաբերմամբ. նրան խաբել, շահագործել են, և այդ բաւական չէ, այժմ նրան իր խրճիթում էլ հանգիստ չեն տալիս... Ատելի են այն բոլոր մարդիկ, որոնք ձեռքներին այնպիսի թանգանոց հովանոցներ ունին, դրանք են նրան այդ օրը ձգողը, իսկ իրանք... միշտ կուշտ, առողջ, մաքուր... Այդպիսիները թոնիրները չէին նրան անդամալոյժ դարձնողը. և ինչպիսի՜ աշխոյժով էր նա բանում, ինչպէ՛ս էին նրան գովում. իսկ այժմ, լոկ մի խօսք, դատարկ, պաշտօնական մի բա՛ռ...

Օ՛, նա շատ ասելիք ունէր... և պէտք էր ասել. միւնոյն է, վաղը կամ միւս օրը քաղցից պիտի սատկի, ինչո՞ւ նրանք չիմանան. այո՛, պէտք է ասել...

Հետեւեալ օրն առաւօտունից նրան տիրել էր մի ան-

հանգստութիւն, որպիսին տիրում է դժուար քննութեան դուրս եկող աշակերտին:

Նշանակը կրկին տաք էր, յուլիսեան տօթօրերից մէկը: Ծառերն իրանց տերեւները յոգնած շան լեզուի պէս կախ էին գցել արեգակի կիզիչ ճառագայթների տակ և կարծես հետում էին: Այդպէս յոգնած էր և ամբողջ բնութիւնը: Միայն ընդհանուր թմրած լուսութեան մէջ ականջ էին ծակում ծիրանաստեղների միակերպ և չափածոյ ծվծվոցները, որոնց տակտով կարծես հետում էր և շնչասպառ բնութիւնը:

Հացթուխ Սիմոնն իր ժամանակին արդէն ճանապարհ էր ընկել դէպի շուկան:

Նոյն բազմամարդ և աղմկալի շուկան էր: Հասարակ հագուստներով մարդկանց մեծամասնութեան մէջ որպէս կարկատան աչքի էր ընկնում նոյն ծառի շուաքում կրկին երեկուայ շրջանը, որ քանի գնում բազմամարդ էր դառնում: Նրանք բոլորն էլ երեկուայ պէս նոր շորեր ունէին, երեկուայ պէս մաքուր լուացուած ու սանրուած: Երևում էին էլի նոյն թանգանոց հովանոցներն ու ձեռնափայտերը: Բայց այս անգամ նրանց պաշտօնական, անխմատ և ցուրտ դէմքերը հացթուխ Սիմոնի վրայ նախկին տպաւորութիւնը չթողեցին, ընդհակառակը՝ աւելի գրգռեցին և համարձակ դարձրին նրան:

Նա արդէն նրանց մօտ էր, գետնի երեսին:

Նա մտածում էր բռնել ծառի բնից, մի կերպ չանդռելով բարձրանալ, և ապա վերից ասել իր ուզածը. բայց իր ուժերի վրայ վստահանալ չէր համաձարկում. վերջին շաբաթների քաղցածութիւնը ջլատել էին նրա ուժերը: Բայց նա այդպէս էր ուզում անել: Եւ լարելով իր ուժերի վերջին մնացորդները՝ մի կերպ մագլցեց դէպի վեր... համարեա թէ կանգնած էր: Նա զարմացաւ իր այդ արածի վրայ, իսկ նրանցից ոչ ոք ուշադրութիւն չդարձրեց: Կատաղեց հացթուխ Սիմոնն այդքաւային անտարբերութեան վրայ և իր մէջ զգաց մի անզուսպ վիշապ, որ ուզում էր յարձակուել, առանց մի որևէ խօսքի բոլորին յօշոտել, ոչնչացնել... ա՛խ, մի այդպիսի դժ... Բայց ժամանակն անցնում էր, նա վերջապէս սթափուեց և ուզեց սկսել... ու մի րոպէ մնաց շուարած: Ուրտեղի՞ց սկսել, ինչպէ՞ս սկսել... Տէ՛ր Աստուած, միթէ՞ նա ամեն ինչ մոռացաւ և ոչինչ չէ՞ կարողանալու ասել. իսկ տես, հեռուից մարդիկ են նկատել և դէպի իրան են շարժւում, խանգարելու են... Նրա սիրտն սկսեց բարախել, կուրծքը բարձր ու ցածր անել. վերջապէս հաւաքեց բոլոր ուժերը և սկսեց.

— Ե՛յ, պարոն աղաներ, գոչեց դողդոջուն ձայնով՝ չիմա-

Նալով, թէ դրանից յետոյ ինչ պիտի ասիւ Բոլորը զարմացած յետ նայեցին. դա հացթուխ Սիմոնին ոգևորեց, որ կարծես մի գիւտ արաւ և շարունակեց.

— Թքեցէք իմ երեսին, ձեզ եմ ասում, թքեցէք... Երբ ձեր տներում ես հաց էի թխում, միշտ մի սխալ էի գործում... Այժմ փոշմանել եմ, զղջացել եմ... Թքեցէք: Ես պիտի իմ թընած հացերի մէջ թոյն խառնէի, որ... որ բոլորդ էլ... շան պէս կոտորուէիք... Թքեցէք...

Նրա ձեռները թուլացան, նա այլևս չկարողացաւ պահել իր հաւասարակշռութիւնը և շղթայի պէս ծալծլուելով գետին փռուեց...

Շրջապատողների մէջ հայհոյանքների հետ մի քանի ձեռնափայտեր բարձրացան նրա վրայ: Բայց արդէն ուշ էր: Նրա քերանից արիւն էր հոսում, իր վերջին ջղաձգական շարժումների հետ նա փչում էր վերջին շունչը:

Կ. ՀԶՕՐԵԱՆ

\*  
\* \*

Յո՛ւրտ է ու գիշեր...

Միգամած սարից

Կ'արշաւէ քամին

Պա՛ղ ու բքաբեր...

Ա՛խ, ինչպէս աշնան՝

Ծաղկունքը թօշնան

Հողմից՝ ցրտահար.

Ինչպէս անտառի

Շաւիղը դալար

Ծառի, մացառի

Զորցած ու դեղին

Տերևների տակ,

Թաղուեց ու կորաւ

Շաւիղը մենակ,—

Ա՛յնպէս էլ կորաւ

Զուարթութիւնս.

Զուարթութիւնս

Ա՛խ, անգարձ կորաւ...

Ա. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ